

Primljeno: 10.3.2023.

Prihvaćeno: 18.4.2023.

DOI: <https://doi.org/10.36506/av.66.10>**Tatjana Šarić**

Hrvatski državni arhiv

Zagreb, Hrvatska

*tsaric@arhiv.hr***ARHIVI I MIGRACIJE ŽENA: OSVRT NA ULOGU HRVATSKOGA DRŽAVNOGA ARHIVA U COST AKCIJI WOMEN ON THE MOVE (WEMOV)**

UDK: 331.556.4-055.2(497.5:4)“1960“

314.7-055.2(497.5:4)

930.253:314.74(497.521.2)

Pregledni rad

U članku se daje osvrt na akciju Women on the Move (WEMov) u kojem sudjeluje i Hrvatski državni arhiv. WEMov je jedna od brojnih akcija financiranih od strane europske organizacije European Cooperation in Science and Technology (COST) kao vrlo važna inicijativa u znanosti. Međunarodnoga je karaktera, a bavi se pitanjima ženskih migracija s interdisciplinarnoga aspekta, kako kroz povijest tako i suvremenim migrantskim pitanjima. Hrvatski državni arhiv aktivno sudjeluje u toj akciji u okviru Radne grupe 1 (Working Group 1) “Izvori, granice i ograničenja” (Sources, Limits & Constraints). Toj je grupi cilj identificiranje i opis primarnih izvora o povijesti migracija žena u europskim arhivima, knjižnicama, muzejima i drugim ustanovama koje čuvaju tu vrstu gradiva. Uz opis projekta, u članku je predstavljen primjer jedne cjeline fonda Zavoda za migracije i narodnosti (ZMIN) Hrvatskoga državnoga arhiva, opisane u okviru WEMov-a, s velikom količinom podataka o životu žena na “privremenom radu u inozemstvu” u zapadnoeuropskim zemljama 1960-ih godina.

Ključne riječi: ženska povijest; migracije; iseljavanje; Women on the Move; arhivski izvori; COST

1. Uvod – o COST akcijama

Što su uopće COST akcije? European Cooperation in Science and Technology (COST) osnovana je 1971. godine kao europska organizacija koja financira istraživačke i inovacijske mreže. Zamišljeno je da njezine akcije (eng. *actions*) djeluju kao otvorene i uključive mreže izvrsnosti u svim znanstvenim domenama. Njihov je cilj pomagati u povezivanju interdisciplinarnih istraživačkih inicijativa diljem Europe i šire te omogućiti istraživačima da razvijaju svoje ideje u bilo kojem području znanosti i tehnologije, dijeleći ih sa svojim kolegama. U COST akcijama obično sudjeluju istraživači iz akademske zajednice, malih i srednjih poduzeća, javnih institucija i drugih relevantnih organizacija ili zainteresiranih strana. Budući da je u današnje vrijeme bitno da istraživači budu povezani, da se istraživanja provode interdisciplinarno, u međusobnoj suradnji te da dijele podatke, COST akcije potiču upravo taj vid suradnje. COST pomaže u upoznavanju, umrežavanju, razmjeni ideja i pronalaženju partnera, pri čemu se povezuju etablirani i mlađi istraživači te se povećava vidljivost istraživanja.

Istraživači zajedno rade na projektima u određenom znanstvenom polju i na određenu temu, ali joj pristupaju iz različitih istraživačkih smjerova i percepcija. Redovito se sastaju, kako u mrežnom okruženju tako i na sastancima uživo, na kojima razmjenjuju ideje, rade na ciljevima pojedine COST akcije te o njima raspravljaju. Takvim pristupom COST akcije jačaju raznolikost, potiču istraživanje, inovacije i karijere istraživača svih stupnjeva razvoja karijere, stvarajući nove prilike. Akcije traju po četiri godine, a financira ih Europska unija. Financiranje COST akcija pokriva troškove umrežavanja, a ne istraživanja, te se stoga koristi za organizaciju i financiranje sastanaka i događaja, kratkoročnih znanstvenih misija (eng. *short-term scientific mission*, STSM), škola za obuku (eng. *training schools*), komunikacijskih aktivnosti i virtualnih alata za umrežavanje.

Specifičnost je COST akcija, u odnosu na druge projekte, to da se njima novi istraživači mogu pridružiti u bilo koje vrijeme tijekom njihova četverogodišnjega trajanja. Za to postoje brojne opcije sudjelovanja – putem članstva u jednoj od radnih skupina određene COST akcije, putem škola za obuku, kratkoročnih znanstvenih misija, radionica, konferencija i dr. Pojedinačne akcije stvaraju prilike putem svojih programa te ih promoviraju na svojim mrežnim stranicama i društvenim medijima.

COST također promiče ravnopravnost spolova u istraživačkim mrežama,¹ kao i preuzimanje vodećih pozicija od strane žena sudionica COST akcija, sukladno politici rodne ravnopravnosti Europske unije. Tako su žene u COST akcijama zastupljene prosječno s 47%. Od toga su 52% istraživača na vodećim pozicijama žene – žene su 37% predsjedateljki akcija i 49% potpredsjednice u akcijama. Od

¹ "Gender equality," *European Cooperation in Science and Technology*, pristupljeno 15. rujna 2023., <https://www.cost.eu/about/strategy/gender-equality/>.

ukupnoga broja mladih sudionika COST akcija 49% su žene, te također 53% sudionika iz zemalja u kojima Europska unija ciljano promiče uključivost (eng. *inclusiveness target countries*, ITC).²

U COST-u kao punopravne članice sudjeluje 41 država: Albanija, Armenija, Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Cipar, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Gruzija, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Latvija, Litva, Luksemburg, Malta, Moldavija, Crna Gora, Nizozemska, Sjeverna Makedonija, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunjska, Srbija, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Švedska, Švicarska, Turska, Ukrajina i Ujedinjeno Kraljevstvo. Osim njih kao član suradnik djeluje Izrael, a kao član partner Južnoafrička Republika.³

COST snažno podržava i promiče izdavački model otvorenoga pristupa (eng. *open access*) za znanstvenu komunikaciju, koji podatke o istraživanju čini dostupnima čitateljima bez ikakvih troškova. Vrlo je važno osigurati da se znanstveni rezultati, ishodi i utjecaji COST akcija, dijele sa zajednicom za istraživanje i inovacije, pa je to jedno od pravila COST-a. S tim je ciljem u rujnu 2022. uspostavljena suradnja između COST-a i mrežne izdavačke platforme za objavu članaka i rezultata istraživanja Open Research Europe (ORE). ORE funkcionira na način da pruža mogućnost objave raznovrsnih, prethodno neobjavljenih radova, uz javnu recenziju koja je svima dostupna. Platforma primjenjuje stroge znanstvene standarde koje nadzire međunarodni znanstveni savjetodavni odbor.⁴

2. Women on the Move (CA19112)

COST akcija Women on the Move (WEMov) jedna je od brojnih akcija koja je započela u rujnu 2020. i završava u rujnu 2024. godine. Nositelj te akcije je Université de Picardie Jules Verne iz Amiensa u Francuskoj. Voditeljica je Marie Ruiz, znanstvena suradnica na Université de Paris i izvanredna profesorica britanske povijesti na Université de Picardie Jules Verne.

Većina sudionika na WEMov-u su žene, a akcija okuplja povjesničare, stručnjake za rodne, migracijske i kulturalne studije, demografiju, ekonomiju (osobito ekonomiju rada i feminističku ekonomiju), muzeologe, politologe, sociologe, pravnike. U toj akciji sudjeluje 40-ak europskih država i 60-ak istraživača (broj nije stalan jer članovi odlaze i dolaze).

² U toj su skupini zemalja: Bosna i Hercegovina, Bugarska, Cipar, Češka, Estonija, Hrvatska, Mađarska, Litva, Latvija, Luksemburg, Malta, Crna Gora, Poljska, Portugal, Slovenija, Slovačka, Sjeverna Makedonija, Srbija i Turska.

³ "COST Members," *European Cooperation in Science and Technology*, pristupljeno 15. rujna 2023., <https://www.cost.eu/about/members/>.

⁴ "COST Actions can now submit to Open Research Europe," *European Cooperation in Science and Technology*, pristupljeno 15. rujna 2023., <https://www.cost.eu/open-research-europe/>.

Kao što i sam njezin naslov kaže, akcija se bavi ženama u migracijama. Njezin je glavni cilj otkriti i pokazati kretanja, prisutnost, utjecaje i ulogu žena migrantica u izgradnji Europe. WeMov nastoji procijeniti povijest, sjećanje i reprezentaciju europske migracije kroz prizmu roda.

Kako bi to bilo postignuto, unutar WEMOV-a formirana su tijela koja upravljaju radom projekta. Upravljački odbor (eng. *management committee*, MC) kao najšire tijelo, odgovoran je za koordinaciju, provedbu i upravljanje projektom te su u upravljačkom odboru svake akcije do dva predstavnika po državi članici. Članove u upravljačkom odboru potvrđuju nacionalni koordinatori COST-a (eng. *COST national coordinators*, CNC) pojedine zemlje. Kao uže tijelo upravljanja djeluje temeljna grupa (eng. *core group*), koja se sastoji od predsjednice, zamjenice predsjednice, voditeljâ pojedinih radnih grupa, koordinatorâ kratkoročnih znanstvenih misija (eng. *STSM coordinators*) i upravitelja znanstvene komunikacije (eng. *science communication manager*).

Unutar WEMOV-a djeluju četiri radne grupe (eng. *working groups*, WG), od kojih svaka na svoj specifičan način doprinosi općim ciljevima projekta. Voditelji pojedine radne grupe izmjenjuju se po načelu rotacije, kako bi više članova WEMOV-a dobilo priliku na taj način doprinijeti akciji.

Radna grupa 1, nazvana *Sources, Limits & Constraints* ("Izvori, granice i ograničenja", WG1), fokusirana je na identificiranje primarnih izvora o povijesti migracija žena u europskim zemljama. Njezin je glavni cilj locirati primarne povijesne izvore te načiniti katalog tih izvora o europskoj rodnoj i migracijskoj povijesti, koji će biti dostupan istraživačima diljem svijeta na mrežnoj stranici WEMOV. Katalog će obuhvaćati kako institucionalne tako i primarne izvore pojedinih migranata ili njihovih obitelji (dnevници, pisma i sl.). U njemu se prikupljaju podatci i o postojećim bazama podataka u arhivima, knjižnicama i muzejima (mrežni katalogi) s poveznicama na izvore o ženskim migracijama. Kako bi katalog bio pretraživ, radi se na definiranju tipologije izvora i unosa relevantnih pojmova za pretraživanje. Pritom je potrebno pojedini izvor, tj. dokumentaciju o migracijama žena, označiti (tagirati), kako bi bila dana preciznija informacija o dobi, spolu, radu, zatim primjerice o stvaratelju, tipu arhiva u kojem se izvor čuva, o vrsti dokumenta, vrsti migracije, vremenskom razdoblju, geografskom području na koje se migracije odnose, ili podatci o tom je li izvor digitaliziran, OCR-iran, kao i o tom može li mu biti pristupljeno mrežno ili samo fizički. Katalog bi bio kontinuirano dopunjavan i nakon završetka akcije. U daljnjoj fazi projekta, a sa svrhom prijenosa znanja, mrežnomu katalogu bi trebalo dodati i dio o metodologiji i smjernicama za istraživanje u arhivima. Uz mrežni katalog, na stranici WEMOV-a nalazi se i karta primarnih izvora na kojoj je predstavljen po jedan najvažniji izvor pojedine institucije iz europskih zemalja.

Radna grupa 2, nazvana *Memory and identity* (“Sjećanje i identitet”, WG2), bavi se pitanjem sjećanja i načinom na koji se europska ženska migracija percipira i predstavlja danas. Radi boljega informiranja javnosti, WG2 prikazuje prisutnost migrantica u izgradnji Europe putem registra znamenitosti (eng. *landmarks*) u spomen na žene migrantice. Te znamenitosti mogu biti različite – od spomenika, spomen-ploča i grobova do ulica, šetališta, parkova, škola i drugih obrazovnih ili kulturnih ustanova koje su dobile ime po ženama migranticama. Znamenitosti koje se nalaze diljem Europe, na mrežnoj stranici WEMOV-a predstavljene su i na interaktivnoj karti. Svaka je znamenitost obilježena jednom točkom, a klikom na nju otvaraju se detaljniji podatci o životu pojedine migrantice i njezinim zaslugama u napretku države u koju je migrirala. Predstavljene su žene migrantice različitoga podrijetla, obrazovanja, zanimanja, dobi i razloga migriranja. U suradnji s lokalnim turističkim zajednicama i udrugama migranata članice i članovi WG2 osmišljavaju i turističke pješačke ture po mjestima od interesa za migraciju žena. Tako je, kao jedna od prvih, osmišljena pješačka tura po Pragu.

Radna grupa 3 *Labour, belonging and economy* (“Rad, pripadnost i ekonomija”, WG3) fokusira se na ekonomska sredstva migrantica i njihov odnos s ekonomijama u kojima dominiraju muškarci u Europi. U tu svrhu članice i članovi WG3 prikupljaju skupove podataka (eng. *datasets*) o resursima žena migrantica. To su ustvari skupovi statističkih podataka o ženama i migracijama koji nam pružaju informacije o vrstama migracija, broju žena koje migriraju, njihovoj dobnosti, obrazovnoj, socijalnoj strukturi, pravcima migracija unutar Europe i zastupljenosti pojedinih država kao odredišnih, tranzitnih ili kao država primateljica. Ti su podatci vrlo bitni kako bi poboljšali razumijevanje ekonomske uloge žena u kontekstu migracija u suvremenim i prošlim društvima.

Osim toga, ta se radna grupa bavi istraživanjem nepoznatih priča migrantica. Paralelno se stvaraju edukativni veliki otvoreni mrežni tečajevi (eng. *massive open online courses*, MOOC) kao još jedna aktivnost unutar mreže. U fokusu MOOC-a prijenos je znanja obukom generacije budućih istraživača o ženama i migracijama. Uz zajedničko podučavanje, formiraju se također škole za obuku (eng. *training schools*) i radionice na kojima sudjeluju studenti i mladi istraživači, a članovi akcije su instruktori u prijenosu znanja i metodologija.

Radna grupa 4 *Family, kinship and community networks* (“Obiteljske, rodbinske i društvene mreže”, WG4) bavi se društvenim resursima žena migranata. Polazeći od studija o obiteljskim migracijama, cilj je pokazati utjecaj migracija na obiteljske jedinice. Članice i članovi te grupe pronalaze žene migrantice te s njima organiziraju i vode intervjuje o njihovim iskustvima. Snimaju se dokumentarni videozapisi kao usmena povijest temeljena na svjedočanstvima migrantica. WG4 bavi se i analizama međusobnoga povezivanja migrantica, kako bi se razumjele društvene veze i specifični procesi umrežavanja. Istražuje na koji je način indivi-

dualna ženska migracija olakšana umrežavanjem i vezama unutar zajednice. Tu su bitni međukulturalni obrasci žena kao posrednica, žena u agencijama za zapošljavanje ili filantropskim udrugama. Glavni je cilj WG4 objaviti dokumentarni film i snimljene intervjuje. Zato stvara bazu podataka, tzv. prekretnica (eng. *milestones*), tj. bitnih događaja koji su uzrokovali i pokrenuli migracije žena kroz povijest. Ti događaji mogu se odnositi na veće grupe žena ili na pojedinke te mogu biti različiti – od određenih zakonskih odredbi do prirodnih nepogoda ili katastrofa koje su mogle uzrokovati migracije.

Osim specifičnih zadataka svake radne grupe, članice i članovi WEMov-a zajednički rade i na drugim zadacima povezanim s istraživanjem i promocijom njegovih rezultata o ženama migranticama. Jedan od tih zadataka organizacija je izložbi o toj temi. Do sada su postavljene dvije izložbe: na godišnjim konferencijama održanima u Sofiji u rujnu 2022. te u Lisabonu u veljači 2023. godine. Ideja je i da se od lokalnih vlasti ishode odobrenja kako bi u manjim mjestima, ali i u većim gradovima, mogle biti postavljene javne izložbe na otvorenom, na ulicama ili u podzemnom javnom prijevozu. Također se kontaktira i s muzejima, drugim kulturnim ustanovama, sveučilištima, školama i knjižnicama, kako bi izložbe mogle biti postavljene i u njihovim prostorima. Očekuje se postavljanje izložbe u Europskom parlamentu te završne izložbe na Trinity College u Dublinu u Irskoj.

Diseminacija rezultata istraživanja izuzetno je važna, pa tako i za WEMov. Zato je jedan od ciljeva pokrenuti seriju otvorenih publikacija o ženama i migracijama. One bi uključivale publikacije članica WEMov-a – istraživača na početku karijere s ljetnih škola, kao i uređene zbornike s godišnjih radionica. Objavljivanje u suautorstvu na platformi *Open Research Europe*, s kojom WEMov ima dogovorenu suradnju, posebice se potiče. Tekstovi dobrodošli za objavu mogu uključivati znanstvene radove, recenzije, studije slučaja, bilješke s podacima, radove o metodama i eseje. Cilj je učiniti migrantice vidljivima jer je migracija dugo analizirana iz rodno slijepo perspektive, a prisutnost žena učinila je nevidljivom zbog velikoga fokusa na muškarce i obitelji. Stoga je cilj prikazati aktivno sudjelovanje žena u migracijskim procesima u prošlosti, kao i sadašnjosti, bez ograničenja za neku specifičnu disciplinu. Svi prijavljeni radovi podliježu rigoroznoj i otvorenoj recenziji pozvanih stručnjaka za rod i migracije. Moguće teme za objavu uključuju dob, obrazovanje, obitelj, ženstvenost, ljudska prava, rad, materijalnu kulturu, seksualnost, ali i druge.⁵ Potiče se objavljivanje suautorskih radova članova akcije te suizdavanje posebnih izdanja i u klasičnim recenziranim časopisima.

U smislu diseminacije rezultata istraživanja i promocije akcije WEMov, tromjesečno se objavljuje bilten o aktivnostima projekta, kao i putem mrežne

⁵ "Women on the Move," *European Commission*, pristupljeno 15. rujna 2023., <https://open-research-europe.ec.europa.eu/collections/women-on-the-move/about>.

stranice akcije, društvenih mreža (*Twitter, Facebook*), priopćenja za javnost, publikacija, intervjua o akciji, migracijama žena i kolektivnom sjećanju. Svaki član akcije WEMOV odgovoran je za njezino promicanje na svojem području.

Također, suradnju među članicama i članovima WEMOV-a planirano je nastaviti i po završetku financiranoga razdoblja akcije te ostvariti dugoročne projekte suradnje u istraživanju, publiciranju i organizaciji kulturnih događanja.

3. Hrvatski državni arhiv i WEMOV

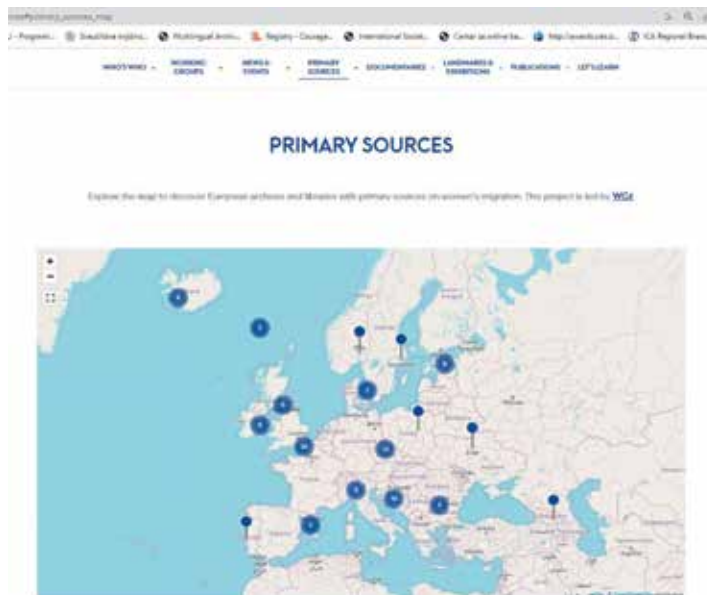
Povijest ženskih migracija u historiografiji je zastupljena u relativno maloj mjeri, a povijest ženskih migracija s područja Hrvatske još u manjoj. Kada je stigla informacija da akcija WEMOV traži dionike (eng. *stakeholder*), tj. zainteresirane strane i istraživače koji bi joj se priključili i radili na istraživanju te teme, pronalasku i opisu primarnih izvora, to je bila prava prilika da se Hrvatski državni arhiv (HDA) uključi u projekt – prilika da se istraživanje ženskih migracija osvijetli te istraživačima omogući putokaz prema arhivskomu gradivu koje o njima čuva podatke.

U COST akciju 19112 Women on the Move Hrvatski državni arhiv pridružio se je kao *stakeholder* te kao takav podržava WEMOV i diseminira podatke o njoj putem svoje mrežne stranice, intervjua i slično. Tatjana Šarić, predstavnica HDA u akciji, prihvaćena je kao aktivna članica WEMOV-a te je od 1. studenoga 2022. preuzela dužnost voditeljice Radne grupe 1 (eng. *WG1 leader*), upravo grupe koja se bavi pronalazanjem i popisivanjem primarnih izvora o ženskim migracijama. Kao voditeljica te radne grupe organizira, koordinira i nadgleda rad svih članova te usko surađuje s predsjednicom WEMOV-a (eng. *WEMOV chair*) Marie Ruiz. Ujedno je po dužnosti članica temeljne grupe (eng. *core group*), užega tijela koje odlučuje o strategiji i donosi odluke bitne za daljnji razvoj akcije, te članica upravljačkoga odbora (eng. *management committee*), u kojem je, uz Snježanu Vasiljević s Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predstavnica Hrvatske. Hrvatski državni arhiv, kao WEMOV-ov *stakeholder*, u lipnju 2022. bio je domaćinom godišnjega sastanka Radne grupe 1 (WG1).

U ime HDA Tatjana Šarić pronalazi i pruža informacije o arhivskom gradivu koje HDA čuva, a tiče se žena i migracija. Ti se podatci o gradivu prikupljaju i unose u bazu podataka o primarnim izvorima koja je stvorena i koja će biti objavljena u obliku pretraživoga kataloga na mrežnoj stranici WEMOV-a na engleskom jeziku. Pojedini dokumenti će također biti objavljeni u publikacijama WEMOV-a. Trenutačno je u bazu primarnih izvora upisano preko 500 unosa iz 35 zemalja, no baza se kontinuirano nadopunjava. U bazi su podatci podijeljeni u dva dijela. U prvom dijelu se upisuje ime istraživača koji je pronašao izvor, zatim podatci o državi, gradu, instituciji koja čuva gradivo (arhiv, knjižnica, muzej, gradivo nevladinih udruga, privatne zbirke i sl.), adresi institucije te geokoordi-

natama potrebnima za prikaz te institucije na mrežnoj mapi te se dodaju poveznice na mrežnu stranicu institucije. Drugi dio baze daje podatke o samom primarnom izvoru – upisuje se naziv izvora – arhivske cjeline ili dokumenta na originalnom jeziku i na engleskom, signatura, jezici izvora, geografsko područje na koje se odnosi, raspon godina koje pokriva te kratki opis izvora s referiranjem na njegovu važnost u smislu praćenja migracija žena, kao i poveznica na mrežni katalog arhivskoga gradiva, ako takav postoji.

Po jedan odabrani primarni izvor iz svake europske institucije upisane u bazu primarnih izvora, odnosno katalog, objavljuje se i na interaktivnoj mapi na WEMov-ovoj mrežnoj stranici. Klikom na pojedinu točku na karti, otvaraju se podatci o primarnom izvoru te ustanovi koja čuva određeno gradivo. To su kratke informacije o svakom dokumentu ili cjelini dokumenata, a detaljne će biti dostupne u mrežnom pretraživom katalogu.

Slika 1. Karta primarnih izvora WEMov-a (izvor: Internet)⁶

Hrvatski državni arhiv, prema podacima vodiča o iseljeništvu koji je 2015. objavljen u HDA, čuva 164 arhivska fonda ili zbirke s podacima o različ-

⁶ "Primary sources," *Women on the Move*, pristupljeno 15. rujna 2023., https://www.womenonthemove.eu/primary-sources#primary_sources_map.

tim vrstama migracija stanovništva.⁷ No, budući da je prošlo nekoliko godina od tada, a zbog novih akvizicija, sada ih je već vjerojatno i više. Velika većina tih migracija tiče se i žena, iako su podatci o ženama često skriveni u općim podacima o iseljavanju. Zato je ženska povijest u ovom slučaju “skrivena povijest” te treba uložiti dosta truda i traženja da se podatci o ženama i pronađu. Najčešće vrste gradiva o ženama migranticama te s obzirom na vrstu migracije obično su: a) dokumenti o izbjeglicama tijekom ratova ili političkih sukoba; b) dokumenti o ekonomskoj emigraciji – upute, zahtjevi za putovnice, izvješća, analize, anketni upitnici za radnike na privremenom radu u inozemstvu, pisma za emisiju *Našim građanima u svijetu*; c) dokumenti o ženama kao akterima u raznim socijalnim društvima – dobrotvornim (“pripomoćnim”), kulturno-umjetničkim, sportskim, žene kao članice odbora za prikupljanje pomoći potrebitima; d) dokumenti o ženama kao profiliranim umjetnicama ili stručnjakinjama na svojem polju interesa (programi raznih događanja, fotografije, novinski isječci).

Od gradiva HDA koje sadrži podatke o migracijama ženama trenutačno je u bazi primarnih izvora upisano 24 fonda i zbirke. Iako su to fondovi koje ne navode izričito samo ženske migracije, podatci o njima mogu se iščitati kroz grupe podatke o migracijama te kroz statistike koje sadrže neki od fondova. Osim fondova i zbirki iz HDA, u bazu je upisano i gradivo pojedinih područnih državnih arhiva. Trenutačno su u bazi primarnih izvora evidentirani sljedeći fondovi i zbirke iz HDA:

HR-HDA-877. Zbirka srednjovjekovnih isprava

HR-HDA-806. Osobni fond Emilija Laszowskog, Korespondencija: Zagorka Jurić, Marija

HR-HDA-79. Unutarnji odjel Zemaljske vlade, Odsjek za Istru

HR-HDA-647. Pavlinski samostan na Gariću

HR-HDA-367. Zavod za statistiku

HR-HDA-365. Republički zavod za društveno planiranje Socijalističke Republike Hrvatske

HR-HDA-2141. Strossmayer Josip Juraj

HR-HDA-2048. Zbirka Iseljništvo

HR-HDA-1791. Trnina Milka

HR-HDA-1775. Vesna Parun, Boravak u Bugarskoj

HR-HDA-1758. Pavić Milan, podserija Vesna Parun

⁷ Rajka Bućin, “Uvod,” u *Iseljništvo: Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskoga državnog arhiva*, ur. Vlatka Lemić i Rajka Bućin (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015), str. 14 (“Odabir fondova i zbirki”).

HR-HDA-1737. Zbirka fotografija Zbjeg u El Shattu

HR-HDA-1619. Iseljenički muzej

HR-HDA-1614. Matica iseljenika Hrvatske, Povijest iseljništva, Jugoslavenski radnici na privremenom radu u inozemstvu

HR-HDA-1610. Zavod za migracije i narodnosti, Ankete Zavoda za migracije i narodnosti

HR-HDA-1610. Zbirka fotografija Zavoda za migracije i narodnosti

HR-HDA-1609. Republička komisija za iseljenička pitanja, Elaborati o iseljeničkoj problematici

HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, Šifra 1: Jugoslavenska ekstrema emigracija, jugoslavenska emigracija i lica na radu u inozemstvu koja djeluju neprijateljski

HR-HDA-1554. Zbirka putovnica

HR-HDA-1387. Zbirka hrvatskih kratkometražnih filmova, Filmovi o hrvatskom iseljinstvu, 1933.-1998.

HR-HDA-1220. CK SKH, D-dokumentacija, Opći spisi; Povjerljivi i strogo povjerljivi spisi

HR-HDA-1220. Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske. Kabinet Vladimir Bakarić. Predmet "Marija Jurić Zagorka"

HR-HDA-1071. Iseljenički komesarijat

HR-HDA-1004. Bartulica Milostislav

HR-HDA-1001. Bajurin Jozo i Ruža

Iz regionalnih državnih arhiva – Bjelovara, Dubrovnika, Osijeka, Pazina, Rijeke, Zadra i Zagreba te Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskoga centra Domovinskog rata to su:

HR-DABJ-25. Zavod za kolonizaciju Zagreb. Pokretni ured Bjelovar

HR-DADU-SCKL-594. Obitelj Farčić Priša

HR-DAO-52. Ured za kolonizaciju Osijek

HR-DAPA-67. Općina Pula

HR-DAPA-79. Oblasni narodni odbor za Istru

HR-DAPA-937. Općina Umag

HR-DARI-65. Talijanski konzulat u Rijeci

HR-DARI-7. Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko primorje

HR-DAST-23. Jugoslavenski zbjeg u Egiptu

HR-DAZD-1. Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju

HR-DAZD-102. Okružno poglavarstvo u Zadru

HR-DAZD-5. Mletački katastar, Katastarske knjige

HR-DAZD-88. Vlada za Dalmaciju

HR-DAZG-1181. Ured za kolonizaciju Zagreb

HR-HMDCDR-17. Zbirka memoarskog gradiva, Iskazi prognanika u Domovinskom ratu 1991.-1992.

Mnogi od njih izuzetno su zanimljivi i sadrže gradivo koje do sada nije istraživano te podatci iz njih nisu objavljeni u znanstvenim publikacijama. No, baza primarnih izvora stalno se nadopunjava te će se broj upisanih fondova i zbirki iz Hrvatske, koje dokumentiraju ženske migracije, i dalje povećavati. Time će i vidljivost rezultata projekta biti sve veća, a u okviru projekta također vidljivost i aktivnosti HDA, kao središnje i matične arhivske ustanove u Hrvatskoj, također će rasti.

4. Primjer gradiva HDA o ženama migranticama – Anketni upitnici o radnicima na privremenom radu u inozemstvu (ZMIN)

Iako ima više većih arhivskih fondova i zbirki u HDA koji sadrže dokumente o ženskim migracijama, a koji su već navedeni, kao primjer izvrsnoga izvora za žensku povijest migracija izdvojila bih cjelinu gradiva koja se tiče ekonomske migracije žena u drugoj polovici 20. stoljeća. Riječ je o cjelini iz fonda 1610. ZMIN, Anketni upitnici o radnicima na privremenom radu u inozemstvu 1966.-1974. To su anketni upitnici koje su od 1966. do početka 1970-ih ispunjavali emigranti u zemljama zapadne Europe koji su iz Hrvatske i Jugoslavije odlazili na “privremeni rad u inozemstvo” – takozvani gastarbajteri.

Radnici iz Jugoslavije, a većinom iz Hrvatske, u 1960-im su godinama, slijedom ekonomske krize u zemlji, nemogućnosti zaposlenja i malih plaća, veću zaradu potražili u zemljama kapitalističkoga Zapada. Sredinom 1960-ih, zbog unutarnjopolitičkih okolnosti, ekonomske krize i nezaposlenosti, bilo je lakše nego ranije dobiti putovnicu, radnu dozvolu i sve što je potrebno za legalan odlazak na rad u inozemstvo. Jugoslavija je bila jedina socijalistička država koja je

Slika 2. Prednja stranica Ankete o radu u inozemstvu (1), Austrija, 1966. HR-HDA-1610. ZMIN, 8.1. Ankete Zavoda za migracije i narodnosti (1966.-1974.).

Slika 3. Primjer ispunjene Ankete o radu u inozemstvu (2), Austrija, 1966. HR-HDA-1610. ZMIN, 8.1. Ankete Zavoda za migracije i narodnosti (1966.-1974.).

svojim radnicima odobravala legalan odlazak na rad u zapadne, kapitalističke zemlje.⁸

Jugoslavija je tako sklopila sporazume o zapošljavanju s određenim zapadnim zemljama – 1965. s Austrijom, zatim s Francuskom i Švedskom te SR Njemačkom 1968. godine. No, već i prije sklapanja sporazuma mnogo je radnika radilo “na crno” u zapadnim zemljama, a posao su nicali posredovanjem ureda za zapošljavanje, nego najčešće preko rodbinskih i prijateljskih veza.

Velik dio radnika koji je otišao na privremeni rad u inozemstvo bile su žene – oko jedna trećina svih jugoslavenskih radnika u inozemstvu. Njima država nije postavljala nikakve birokratske ili zakonske prepreke – imale su ista prava kao muškarci u tom pogledu. Najviše žena otišlo je u razdoblju od 1968. do 1971. godine. Od ukupnoga broja najviše žena bilo je zaposleno u SR Njemačkoj (58,4%) i Austriji (13,1%). Početkom 1970-ih u inozemstvu ih je već

⁸ Ondřej Daniel, “Gastarbajteri: Rethinking Yugoslav Economic Migrations towards the European North-West through Transnationalism and Popular Culture,” u *Imagining Frontiers: Contesting Identities*, ur. Steven G. Ellis i Lud’a Klusáková (Pisa: Pisa University, 2007), str. 280.

radilo preko 200.000.⁹ Popis stanovništva iz 1971. pokazuje kako je na privremenom radu u inozemstvu bilo 600.000 radnika iz Jugoslavije, od čega 224.300 radnika iz Hrvatske.¹⁰ Ako su trećina bile žene, to znači da ih je bilo oko 67.000.¹¹

Većina žena bila je niskoga obrazovanja – tek završena četiri razreda osnovne škole, pa su tako dobivale i najlošije plaćene poslove. U pravilu, žene su za iste poslove bile slabije plaćene od muškaraca, a uvijek su svrstavane u najslabije platne kategorije te su najčešće bile zaposlene u uslužnim djelatnostima i prehrambenoj industriji. Prije potpisivanja sporazuma sa SR Njemačkom velika većina državljanke Jugoslavije radila je kao slabo plaćeno pomoćno osoblje po kućama, pri čemu nije postojala dnevna satnica.

Oko jedne trećine žena koje su radile u nekoj od stranih zemalja imalo je obitelj. Na privremeni rad odlazile su najčešće zbog ekonomskih neprilika i nemogućnosti da prehrane obitelj. To za njih nije bila laka odluka, a većina ih je mislila otići na neko vrijeme, pa da se potom vrate. U lošijoj poziciji bile su žene koje su, primjerice, u SR Njemačku došle na temelju odredbe o spajanju obitelji. One su se smjele pridružiti svojim muževima koji su već radili u inozemstvu, ali nisu imale pravo rada – radne dozvole. Stoga su bile i najviše iskorištavane. Radile su “na crno”, po najnižim tarifama i prekovremeno te nisu imale nikakvu zaštitu. No, kada bi se takva žena jednom uspjela zaposliti legalno, bila bi izjednačena u pravima s domaćim radnicama.¹²

Anketni upitnici koji su jedna od serija fonda 1610. ZMIN rezultat su poštanske ankete slušatelja Radio-Zagreba, emisije *Našim građanima u svijetu*. Odabir sugovornika bio je slučajan, nasumičnim odabirom adresa pohranjenih u uredništvu te emisije. U upitnicima je ukupno bilo 46 pitanja u kojima su ispitanici davali svoje osobne podatke (ali anonimno), podatke o obiteljskoj situaciji, o zapošljavanju, uvjetima rada i stanovanja, zaradi, ekonomskoj situaciji, razlozima odlaska i planovima za budućnost, zadovoljstvu radom te stavovima prema

⁹ Vladimir Ivanović, *Geburtstag pišeš normalno: Jugoslavenski gastarbajteri u SR Nemačkoj i Austriji 1965.-1973.* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), str. 313.

¹⁰ Ivo Baučić, *Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971.* (Zagreb: Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, 1973), str. 26.

¹¹ Za više o radnicima iz Jugoslavije “na privremenom radu u inozemstvu” usp. Ivana Dobrivojević, “U potrazi za blagostanjem: Odlazak jugoslovenskih državljana na rad u zemlje zapadne Evrope,” *Istorija 20. veka* 25, br. 2 (2007): str. 89-100; David E. Goodlett, *Yugoslav Worker Emigration 1963-1973: Government Policy and Press Coverage* (Lewiston: Edwin Mellen, 2007); Ivo Nejašmić, “Statistika jugoslavenske vanjske migracije,” *Migracijske teme* 3, br. 3-4 (1987): str. 289-301; Brigitte Le Normand, “The gastarbajteri as a transnational Yugoslav working class 1.” U *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism*, ur. Rory Archer, Igor Duda i Paul Stubbs (London: Routledge, 2016), str. 50-69.

¹² Ivanović, *Geburtstag pišeš normalno*, str. 314-315; Monika Mattes, “Gastarbeiterinnen” in der Bundesrepublik: Anwerbepolitik, Migration und Geschlecht in den 50er bis 70er Jahren (Frankfurt: Campus, 2005), str. 144.

političkoj emigraciji. Na primjeru upitnika iz 1966. godine, među ispitanicima bilo je 17,4% žena, a dostupni su i mnogi drugi podatci.

Primjerice, razlozi odlaska kod većine ispitanica (32,1%) nisu bili definirani, a slijedile su one koje su otišle zbog slabe zarade (24,4%) i nemogućnosti pronalaska posla (17,5%). U odredišnim zemljama većina je ispitanica radila na mjestima koja nisu zahtijevala nikakvu kvalifikaciju (57,6%), a na onima koja traže određeni stupanj kvalifikacije ili završenu srednju školu radilo je 35,7%. Visoku naobrazbu imalo je samo 4,1% ispitanica. Tako su radnici s osnovnom (ne)potpunom naobrazbom činili preko polovice (50,8%) ispitanika, a stručnih je radnika bilo 39,5%. Većina je ispitanica posao pronašla preko prijatelja ili rođaka (63,8%), a zatim preko Zavoda za zapošljavanje 21,6%, no velika ih se većina planirala vratiti u zemlju (86,9%). Kao prednosti boravka u inozemstvu mnogi su naveli veću zaradu (83%) i veći izbor robe za kupiti (42%), no glavni nedostaci bili su odvojenost od obitelji (65%) i osamljenost (48%). Radnice na privremenom radu slobodno su vrijeme najčešće provodile same (45,1%) ili s prijateljima u svojoj sobi (42,9%), a u kino ih je išlo 32,5%.

Slika 4. Radnice u Hotelu Köhler, Njemačka. HR-HDA-1610. ZMIN, 27-40.

Gastarbajterice su bile većinom vrlo mlade. Njih 44,7% bilo je do 25 godina starosti, 19,1% od 26 do 30 godina, 13,8% od 36 do 45 godina, 11,2% od 31 do 35 godina te 7,2% preko 46 godina starosti.¹³

Kao primjer odgovorâ ispitanica koji jasno ilustriraju njihov život na radu u inozemstvu donosim odgovore triju radnica – na radu u Austriji, Francuskoj i SR Njemačkoj. Upitnici su ispunjavani 1966. godine. Iz njihovih odgovora na odabrana pitanja iz upitnika saznajemo mnoštvo podataka o svakodnevici tih žena, koja svakako nije bila nimalo lagana.

Tablica 1. Primjeri triju anketnih upitnika iz 1966. s nekoliko osnovnih pitanja

Br.	Pitanje	Austrija	Francuska	SR Njemačka
1.	Podrijetlo, starost	Hrvatica iz Zagorja, 34 godine	Hrvatica iz Istre, 18 godina	Hrvatica iz Osijeka, 30 godina
2.	Koliko dugo je na radu u inozemstvu?	5 mjeseci je na radu	3 mjeseca je na radu	13 mjeseci je na radu
3.	Gdje radi, uvjeti rada?	Radi u kuhinji, bez slobodnih dana i plaćenih prekovremenih sati.	Radi u poljoprivredi, uzgoju voća i povrća, od 6 ujutro do 20 h navečer.	Radi kao konobarica, od 10 ujutro do 24 h navečer, a vikendom od 9 ujutro – 2 u noći, dobiva 10% od prometa.
4.	Koliko dugo planira ostati u inozemstvu?	Ostaje u inozemstvu dok se zaradi za stan.	Ostaje u inozemstvu koliko to bude moguće.	Ostaje u inozemstvu još godinu dana.
5.	Razlozi odlaska?	Otišla je van zbog bolje zarade i nemogućnosti pronalaska posla i jer je sama s dvoje djece u Hrvatskoj.	Otišla je van zbog bolje zarade.	Otišla je van jer je ostala bez posla i željela je zaraditi za kuću ili stan.
6.	Kako je pronašla posao?	Posao je našla preko zavoda za zapošljavanje, a pomogli su joj u snalaženju zemljaci.	Posao je našla sama, izbjegavala je kontakte sa zemljacima.	Posao je pronašla preko prijatelja i poznanika koji su joj i pomogli u snalaženju.

¹³ HR-HDA-1610. ZMIN, Anketni upitnici o radnicima na privremenom radu u inozemstvu, kut. 34.

Br.	Pitanje	Austrija	Francuska	SR Njemačka
7.	Što joj predstavlja najveći problem u inozemstvu?	Žali se na loše fizičke uvjete rada, lošu hranu te vrijeđanje po političkoj osnovi (Kroati i komunisti).	Problem joj je bio nepoznavanje jezika.	Problem joj je bilo predugačko radno vrijeme (15-18 sati) te nedovoljna zarada u skladu s radnim vremenom.
8.	Na kakvim poslovima je radila u Hrvatskoj?	–	U Hrvatskoj je radila u hotelu kao sudoperka.	U Hrvatskoj je radila kao radnica i službenica.
9.	Stručna sprema?	Ima završena četiri razreda osnovne škole.	Ima završenu osnovnu školu.	Ima završenu osnovnu školu i školu učenika u privredi.
10.	Što joj se ostvarilo od očekivanja od rada u inozemstvu?	U inozemstvu zarađuje više nego kod kuće, ali ima troškova jer uzdržava djecu koja žive s njenom majkom i bratom u Hrvatskoj.	U inozemstvu bolje zarađuje, a djelomice je naučila i strani jezik. Navodi da ima ozbiljnih obiteljskih problema.	U inozemstvu bolje zarađuje, ali se ostala očekivanja nisu ostvarila. Novčano pomaže rođake kod kuće.
11.	Gdje stanuje i prehranjuje se?	Tu stanuje kod poslodavca kod kojeg se i hrani.	Tu stanuje kod poslodavca kod kojeg se i hrani.	Tu stanuje sama u iznajmljenoj sobi, a hrani se kod poslodavca.
12.	U kojem slučaju bi se odmah vratila u Jugoslaviju?	Vratila bi se u Jugoslaviju u slučaju napada ili poplave.	Vratila bi se u Jugoslaviju u slučaju napada ili smrti bliskog srodnika.	Vratila bi se u Jugoslaviju u slučaju napada ili smrti bliskog srodnika.
13.	Što joj najteže pada u inozemstvu?	Najteže joj pada odvojenost od obitelji.	Najteže joj pada odvojenost od obitelji i osamljenost te što ovdje radi i do 14 h dnevno.	Najteže joj pada to što tu nema pravih prijatelja, posao je teži i slaba je razonoda; život joj prolazi samo u radu jer je i sve skupo pa se mora svega odreći. Smatra da život u inozemstvu nema nikakvih prednosti.

Br.	Pitanje	Austrija	Francuska	SR Njemačka
14.	Kako provodi slobodno vrijeme?	Slobodno vrijeme provodi najviše sama, u svojoj sobi, rijetko izlazi.	Slobodno vrijeme provodi najviše sama, u svojoj sobi, rijetko izlazi, a ide i u crkvu.	Jedan slobodan dan provede najviše sama, u svojoj sobi, i to za osobnu higijenu.
15.	Kakvi su joj planovi po povratku u Jugoslaviju?	Namjerava se vratiti u zemlju i raditi u nekom poduzeću.	Namjerava se vratiti u zemlju i obrađivati zemlju.	Namjerava se vratiti u zemlju, što prije i zaposliti u nekom poduzeću.
16.	Čita li jugoslavenski tisak?	Čita jug. tisak koji nabavlja na željezničkoj stanici.	Ne može nabaviti jug. tisak, a željela bi.	Čita jug. tisak koji nabavlja na željezničkoj stanici.
17.	Sluša li jugoslavenske radio emisije?	Sluša emisije posvećene "našim građanima u svijetu".	Sluša radio emisije.	Sluša jugoslavenske radio emisije, ali ne koliko bi htjela jer stalno radi.
18.	Kakvo mišljenje ima o političkoj emigraciji?	Smatra štetnim djelovanje političke emigracije, a isto misli za većinu iseljenika.	Ističe da ju ne zanima politika i djelovanje političke emigracije.	Ističe da ju ne zanima politika, a djelovanje političke emigracije smatra štetnim.
19.	Je li članica sindikata i bi li pristupila štrajku?	Nije članica sindikata niti bi pristupila štrajku jer smatra da je se ne tiču problemi domaćih radnika.	Nije članica sindikata niti bi pristupila štrajku jer smatra da je se ne tiču problemi domaćih radnika.	Nije članica sindikata, a pristupila bi štrajku, ako to ne bi štetilo njenom poslu.
20.	Je li članica neke od organizacija jugoslavenskih radnika u inozemstvu?	Nije članica niti jedne organizacije jug. radnika u inozemstvu, ali bi se učlanila.	Nije članica niti jedne organizacije jug. radnika u inozemstvu, ali bi se učlanila.	Nije članica niti jedne organizacije jug. radnika u inozemstvu, ali bi se učlanila.
21.	Što joj predstavlja najveći problem pri posjetu Jugoslaviji?	Pri posjetu Jugoslaviji najveći problem joj predstavlja carina koja je dosta visoka.	Pri posjetu Jugoslaviji najveći problem joj predstavlja to što nema putne isprave.	Pri posjetu Jugoslaviji najveći problem joj predstavlja produžavanje vize.

Slika 5. Iseljenice u Mosselu, Francuska. HR-HDA-1610. ZMIN, 12-134.

5. Zaključak

Europska organizacija COST financira mnoge znanstvene akcije, a jedna je od njih i ovdje opisana akcija 19112 Women on the Move (WEMOV). WEMOV je pokrenuta s ciljem istraživanja jednoga od zanemarenih aspekta migracija – onoga rodnoga. Migracije su istraživane i do sada, ali poglavito iz perspektive migracija muškaraca ili obitelji, a ženska su kretanja bila dobrim dijelom zaobilažena u istraživanjima. WEMOV je akcija koja je angažirana upravo na tom polju te se bavi pitanjima ženskih migracija s interdisciplinarnoga aspekta, kako kroz povijest tako i suvremenim migrantskim pitanjima i izazovima s kojima se “žene u pokretu” susreću. Akcija je i međunarodna te u njoj sudjeluje preko 40 zemalja, a među ostalima i Hrvatska preko Hrvatskoga državnoga arhiva. Arhivi su u toj akciji, a poglavito za prvu radnu grupu, iznimno važni jer čuvaju primarne izvore – arhivsko gradivo koje nam otkriva podatke o različitim vrstama i formama migracija žena. Ti će podatci, kao i oni prikupljeni od ostalih radnih skupina WEMOV-a, putem toga projekta dalje biti diseminirani i učinjeni vidljivima široj javnosti. HDA čuva mnoge fondove koji svjedoče o prisutnosti i pokretljivosti žena na tlu Hrvatske i izvan nje, a fond Zavoda za migracije i narodnosti jedan je od najvažnijih. Cjelina Anketni upitnici o radnicima na privremenom radu u inozemstvu jedna je od bitnih te može poslužiti kao izvrstan primjer gradiva o

ženama koje su bile dijelom ekonomske migracije iz Hrvatske, odnosno Jugoslavije 1960-ih godina, a ovdje je donesena kao ilustracija. Na tom primjeru istraživač može dobiti uvid u težak život tih žena u inozemstvu i poteškoće kojima su bile izložene. Nadamo se da će opis ove cjeline fonda ZMIN, kao i brojnih drugih u uskoro mrežnom katalogu WEMOV akcije, potaknuti istraživače na daljnje istraživanje i publikaciju izdanja o toj do sada relativno zapostavljenoj temi u historiografiji.

POPIS IZVORA

Arhivsko gradivo

Hrvatski državni arhiv

HR-HDA-1610. Zavod za migracije i narodnosti (ZMIN).

Literatura

Baučić, Ivo. *Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971*. Zagreb: Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, 1973.

Bućin, Rajka. "Uvod." U *Iseljenišтво: Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskoga državnog arhiva*, ur. Vlatka Lemić i Rajka Bućin, str. 11-17. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015.

"COST Actions can now submit to Open Research Europe." *European Cooperation in Science and Technology*. Pristupljeno 15. rujna 2023. <https://www.cost.eu/open-research-europe/>.

"COST Members." *European Cooperation in Science and Technology*. Pristupljeno 15. rujna 2023. <https://www.cost.eu/about/members/>.

Daniel, Ondřej. "Gastarbajteri: Rethinking Yugoslav Economic Migrations towards the European North-West through Transnationalism and Popular Culture." U *Imagining Frontiers: Contesting Identities*, ur. Steven G. Ellis i Lud'a Klusáková, str. 277-302. Pisa: Pisa University, 2007.

Dobrivojević, Ivana. "U potrazi za blagostanjem: Odlazak jugoslovenskih državljana na rad u zemlje zapadne Evrope." *Istorija 20. veka* 25, br. 2 (2007): str. 89-100.

"Gender equality." *European Cooperation in Science and Technology*. Pristupljeno 15. rujna 2023. <https://www.cost.eu/about/strategy/gender-equality/>.

Goodlett, David E. *Yugoslav Worker Emigration 1963-1973: Government Policy and Press Coverage*. Lewiston: Edwin Mellen, 2007.

Ivanović, Vladimir. *Geburtstag pišeš normalno: Jugoslavenski gastarbajteri u SR Nemačkoj i Austriji 1965.-1973.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.

Le Normand, Brigitte. "The gastarbajteri as a transnational Yugoslav working class 1." U *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism*, ur. Rory Archer, Igor Duda i Paul Stubbs, str. 50-69. London: Routledge, 2016.

Mattes, Monika. "*Gastarbeiterinnen*" in *der Bundesrepublik: Anwerbepolitik, Migration und Geschlecht in den 50er bis 70er Jahren.* Frankfurt: Campus, 2005.

Nejašmić, Ivo. "Statistika jugoslavenske vanjske migracije." *Migracijske teme* 3, br. 3-4 (1987): str. 289-301.

"Primary sources." *Women on the Move*. Pristupljeno 15. rujna 2023. https://www.womenonthemove.eu/primary-sources#primary_sources_map.

"Women on the Move." *European Commission*. Pristupljeno 15. rujna 2023. <https://open-research-europe.ec.europa.eu/collections/women-on-the-move/about>.

Summary

ARCHIVAL INSTITUTIONS AND WOMEN'S MIGRATIONS: OVERVIEW OF THE ROLE OF THE CROATIAN STATE ARCHIVES IN THE COST ACTION WOMEN ON THE MOVE (WEMOV)

In this paper the author gives an overview of COST action 19112 – Women on the Move (WEMOV), in which the Croatian State Archives (CSA) also participates. WEMOV is one of the numerous actions financed by the European COST organization and is a significant scientific initiative. Its scope is international and deals with women's migrations from an interdisciplinary perspective, both through history and contemporary migrant issues and challenges faced by "women on the move". Along with about 40 other European countries, Croatia and the Croatian State Archives are participating in WEMOV's campaign. The author is a representative of the CSA and a WEMOV Working Group 1 leader, entitled "Sources, Limits & Constraints". This group aims to identify and describe primary sources on the history of women's migrations preserved in European archives, libraries, museums and other institutions that keep this documentation. Archives are essential in this action, especially for Working Group 1, because they preserve primary sources that reveal information about different types of women's migrations. This information and that collected from other WEMOV working groups will be further disseminated and made visible to the general public in

various ways through the project. CSA preserves many fonds and collections that witness the presence and mobility of women in Croatia and abroad.

In addition to describing the project the paper gives an example of an archival unit of records in one of the most important fonds containing documentation on female migrations – the Institute for Migration and Ethnic Studies, described in the framework of WEMov. The archival unit entitled “Questionnaires about temporary workers abroad” provides much information about the lives of women who were part of the economic migrations from Croatia/Yugoslavia to Western European countries in the 1960s. Using this example, the researcher can gain an insight into the complex lives of these women abroad and the difficulties they were exposed to. We hope that the description of this unit of the ZMIN fonds and numerous others in the soon-to-be online catalogue of the WEMov action will encourage researchers to further research and publish works on the topic, which until now had been relatively neglected in historiography.

Keywords: *female history; migrations; emigration; Women on the Move; archival sources; COST*